

There are no translations available.

ОСЕБШИНОСИИ МАКТАБИ МИЛЛӢ

(Эҳсоси масъулият ва бухрони бекифоятӣ)

(Дар хошияи мақолаи профессор С. Ятимов - «Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад» (анд
еша
х
о
перомуни
Паёми
Пешвои
миллат
),
ма
ч
аллаи
“Илм
ва
ч
ома”
,
□
1(31), 2023)

Марди таърихсоз

Бидуни шак яке аз муҳимтарин дастовардҳои миллати тоҷик дар се даҳаи Истиқлоли давлатӣ эҳёи дубораи мактаб ва маорифи миллӣ, ба роҳ мондани низоми таълиму тарбия ва фароҳам кардани шароити созгор барои рушди илму маърифат аст. Ояндаи пойдор ва равшани миллат аз низоми таълиму тарбияи ҳамин мактаб ва маърифатбахшии ҳамин маориф вобаста аст. Аз ин нигоҳ аст, ки Сарвари давлат ба

нихоли парваридаи худ ба назари меҳр ва бо чиддияти тамом муносибат намуда, маориф ва илмро дар сархати Паёми солони худ қарор додаанд.

Муаллифи мақолаи «Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад», ба унвони як муҳаккик ва ноziри дақиқназар ҳамин чиддияти рисолат ва зарурати тавачҷух ба онро солхост, ки дарк намуда ва дар талоши ҳамкорӣ барои таҳкими пояҳои маориф ва маънавияти миллӣ ҳаст. Муаллиф бо муруре ба гузашта як қиёси таърихӣ анҷом додааст: «...агар даврони салтанати Сомониён, давраи тиллоии тараққиёти илм, адабиёту фарҳанг ёдоварӣ шавад, замони роҳбарии Пешвои миллат дар шароит ва имконоти навин, бидуни шак, муассиртар, самараноктар ва бузургтар аз он аст». Ин ҷо як қиёси шоиронаи Бозор Собир ёд меояд, ки меҳонад хидмат ва захираҳои бузургу бешубҳаи таърихӣ устод Садриддин Айниро барои миллати тоҷик дар қиёс бо устод Рӯдакӣ бозгӯ қунад ва мефармояд:

Ғарчи табъи Рӯдакӣ шеърӣ закӣ эҷод кард,

Офарин бар табъи Айни, Рӯдакӣ эҷод кард.

Манзури шоир аз ин сатрхоро аз ҳуди ӯ пурсида будам, ки барои аҳли фаҳм ошност. Қиёси муаллифи муҳтарам низ дақиқан дар ростои ҳамин мантик қобили арзёбӣ аст. Ҳамин тавр, Пешвои миллат рисолати таърихӣ ҳудро аввал бо ҳасорат қабул карданд, дарк намуданд ва ба дурустӣ анҷом доданд. Парчами ҷунбишҳои ба қамол нарасида ва ба шикаст мувоҷеҳшудаи миллиро баланд намуда, роҳбарӣ карданд ва бо баланд кардани дасти Исмоили Сомонӣ дар майдони Озодӣ – рамзи қудрати сиёсии тоҷикон ба қўи мурод расонида, орзуи ҳазорсолаи миллати тоҷик ва дудмони Сомониро бо ин иқдом ба қурсӣ нишонданд.

Бидуни шак, метавон гуфт, ки руҳи Қуруши Бузург, Абумуслими Хуросонӣ, Яъқуби Лайси Саффорӣ ва Исмоили Сомонӣ дар симо ва шахсияти муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буруз қардааст. Аз ин нигоҳ арзёбии муаллиф қобили дарк ва дақиқ аст: «Таърихсоз Инсон аст, ки ба вақту муҳит муҳтаво мебахшад». Бо баёни омиёнатар метавон ҳулоса кард, ки дар воқеъ як давраи томи таърихӣ миллати тоҷикро Пешвои миллат сохта ва сабти

таърих кардаанд. Аз ин нигоҳ, дар ин баҳси фалсафии муаллиф Инсони таърихсоз мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аст.

Хирад мояи ҷовидонӣ бувад

Зимни арзёбии сабаб ва омили шикастҳои пай дар пайе, ки тоҷикон дар дарозии таърих ба он рӯ ба рӯ шудаанд, муаллиф бо часорат ба ин хулоса мерасад: «Бузургтарин ғочаҳое, ки дар тӯли асрҳо ба сари миллати тоҷик омадаанд, аз зарфияти камтарини дарки оммаи мардум дар қиблаи воқеияти ҳаёт сарчашма мегиранд». Бояд гуфт, ки дар осебшиносии таърихи миллати тоҷик ин назария ва хулосаи бисёр муҳим қобили таҳқиқ ва пажӯҳиш аст. Ҳама таърихнигорӣ ва ҳама ояндашиносии мо бояд бар мабнои ҳамаи назария ва ҳамаи андеша шакл бигирад. Мутаассифона, то кунун ҳеҷ яке аз бузургони мо аз ин манзараи таърихи моро мӯшиқона ва осебшиносӣ накардааст. Умуман, осебшиносӣ дар соири илмҳои муосир, хусусан, осебшиносии таърих асли муҳим барои ояндаи миллатҳо махсус мешавад, ки дар илми мо ривож надорад. Ин масъала қобили баҳси ҷудогона аст.

Мутаассифона, метавон гуфт, ки тоҷикон дар олами муосир аз ҷумлаи камтарин миллатҳои ҳастанд, ки «фардои ҳудро на ба қудрат, тавоноӣ, воқеият, имконоти инсонӣ, ҳолат ва вазъияти ақлобии мавҷудоти соҳибтафаккур», балки ба тақдир ҳавола кардаанд. Мушоҳидаи муаллиф дар мавриди қисми мизони динзадагии миллатҳои Осиёи Марказӣ ҳам қобили таваҷҷуҳ ва дақиқ аст: «... барои ҷӣ, ҳадди ақал, дар Осиёи Миёна ва умуман Осиёи Бузурги Марказӣ, миллати тоҷик нисбат ба дигар халқияту миллатҳо майли зиёдтар ба таваққули тақдирсолорӣ дорад?».

Бояд гуфт, ки дар ҳақиқат дар ин миён мо танҳо миллати ҳама, ки аввал ба ақида ва дини худ меноғем, баъд ба миллати худ. Дар ақсари маврид миллатро муҳим намешуморидем ва намешуморем. Хусусан, барои ақли таассуб ва ҳурофот дар тӯли таърих миллат ва давлат муҳим набуд ва имрӯз ҳам нест. Он ки аз давлат гоҳе имрӯз ҳам ҳимоят мекунад, аз рӯйи риёсат, на вафо ва садоқат.

Аз ҳамаи ҷиҳат аст, ки омили сукути ҳамаи давлатҳои миллии тоҷикон, ҷӣ то исломӣ ва ҷӣ

замони исломӣ динзадагӣ ва ҳамон хаволаи оянда ба тақдир буд ва ҳаст. Имрӯз ҳам дар андешаи аксари кулли диндорон ҳамин ақида чира аст, ки дар сурати ҳамлаи як кишвари исломӣ оё мо ҳаққи шаръии ҳимоят аз ҳудро дорем ё не? Ин тоифа дар асли худ ба ақидаи давлат-миллат боварманд нестанд. Ва дар ҳавои 1400 соли пеш ба сар мебаранд. Ин ҷо бояд ҳатто зикр намуд, ки дар тахти шуури баъзе аз афрод ҳатто андешаи ҳилофатхоҳӣ ҳам зинда аст. Яъне андешаи ДИИШ-ӣ, ки аз маҷрои сиёсӣ тавассути қудратҳои фароминтақавӣ обёрӣ ва фарбех шудааст.

Ҳатто сабаби иқтидори сиёсиро аз даст додани тоҷикони Афғонистон, ки наздики даҳ сол (1992 - 2001) қудратро дар ихтиёр доштанд, пойбандии беш аз ҳади онҳо ба арзишҳои динӣ назар ба андешаи миллӣ буд. Баъди катли Аҳмадшоҳи Масъуд маълум гашт, ки танҳо тоҷики соҳибнуфузе, ки «фардои ҳудро ба қудрат, тавоноӣ, воқеият, имконоти инсонӣ, ҳолат ва вазъияти ақлонии мавҷудоти соҳибтафаккур» вобаста мебуданд, ба иқтидори сиёсӣ барои бақои миллат бовар дошт, шахси Аҳмадшоҳи Масъуд будааст. Баъди вафоти ӯ дар ҳамсоҷишвар ихвониҳо андешаи «қудрати сиёсӣ»-ро ба ақидаи «тақдирӣ илоҳӣ» иваз намуданд.

Иттифокан, тоҷик шояд танҳо миллати соҳибдинест, ки на аз дини миллии худ ва на аз динҳои дигаре, ки дар дарозии таърих ба ӯ таҳмил шуда, ҳаргиз ба нафъи бақои миллӣ ғоида наҷустааст. Балки динҳӯӣ дар ин муддат барои давлатҳои миллӣ ва ҳувияти миллӣ қушанда воқеъ шуда ва имрӯз ҳам бузургтарин таҳдид ба ҳастии давлат динзадагии афрод ва ба ҳислати фардӣ табдил шудани он аст. Дар дараҷаи аввал ҳатари ба ҳислати фарогир табдил шудани ҳамин зухурот вучуд дорад, ки он гоҳ ба таҳдиди билфеъл барои вучуди давлати миллӣ низ табдил хоҳад шуд.

Ин дугонагии тафаккур садсолаҳост, ки думболагири афроди миллат аст, ҳоло ман дар ҳудам ин чуръатро сурог надорам, то бигӯям, он ҳислати миллии моро ташкил медиҳад, аммо шодравон Лоик Шералӣ бо дарки умқи масъала ва вусъати паймони он, ин ҳасоратро дошт, ки гуфта буд:

Миллати мо миллати яклаҳт нест,

3-ин сабаб ҳушдавлату ҳушбаҳт нест.

Вакте яклаҳт мешавем, ки навъи ҷаҳонбинӣ ва тарзи тафаккури воҳид, усули тафаккури ягона, на бегона дошта бошем, то он замон миллат намебошем. Ин давоми ҳамон андешаи шоири дигари забони тоҷикӣ форсӣ Муҳаммад Иқбол аст, ки бовар дошт:

Миллат аз якрангии дилҳостӣ,

Равшан аз як ҷилва ин синостӣ.

Кавро андешаҳо бояд яқе,

Дар замиран муддао бояд яқе.

Аз ин манзар, ҳулосаи муаллиф роҷеъ ба аҳамияти усули ташаккули андешаи воҳиди миллӣ, қобили таваҷҷуҳ аст: «Муваффақияти миллат, таъмини амният ва рушди он ба раванд ва натиҷаи ҷамъиятикунонии (милликунонии) андешаи аъзои он вобаста аст».

Албатта, мафкура ё идеологияи давлатӣ ҳамеша бар мабнои бовару ормонҳои миллӣ, ки маҷмуи ҳаёти фарҳангӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии миллатхоро дар маҳдудаҳои замонӣ маъиан мекунад, сохта мешавад. Ва тафаккури дунявӣ, ки ба ҳайси як ҷаҳонбинии фарогир дар ҷомеаи муосир ҷой уфтодааст, реша дар ҳиради тоҷикӣ ва ориёии мо, дар биниши миллии мардуми мо дорад. Ҳиради тоҷикӣ, ки бар мабнои таҷриба, бовар ва ҷаҳонбинии гузаштагонӣ мо ташаккул ёфта буд, барои ба вучуд омадани давлатҳои миллию дунявӣ, барои ҳифзи асолати миллӣ дар марҳилаҳои муҳталифи сарнавиштсозӣ таърих мусоидат намуд.

Дар боварҳои ҷаҳони миллии мо масъалаи давлатсозӣ ва иштироки мардум дар рушди сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар ба унвони асл матраҳ мебошад. Мувофиқи боварҳои миллии мо, низомии сиёсӣ бояд бар мабнои мафҳум ва қарина (концепсия)-и ахлоқии меҳр, ҳирад, ростӣ, дод ва озоӣ бунёд ёфта бошад. Ин ҳама падидаест, ки муаллиф онро дар хусусияти давлати миллӣ ва сифатҳои шахсии Пешвои он пайдо намудааст: «Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, шояд аз нодиртарин раҳбарони сиёсии олам аст, ки бо мардуми одӣ ба тарзи мустақим, рӯ ба рӯ сухбат ва ҷаласаҳо меорад. Бо

тамоми кишрҳои аҳоли... батафсил, таҳассусмандона, бурдборона, бо дарки хусусияти шахсӣ, дараҷаи дониш ва касбияти ҳар кас муошират мекунад. Ба мухтавои нутқи ҳар кадом тавачҷуҳи махсус зоҳир менамояд. Бо ин восита меҳодад, тасаввурот ва маълумоти худро оид ба ҳолу аҳвол, сатҳи маърифатнокии онон бозсанҷӣ, ҳулосабарорӣ ва ҷорачӯӣ кунад. Ин усул ва тарзи давлатдорӣ намунаи олии ҳидояткунандаи раҳбарист».

Албатта, ба кадрӣ ин захираҳо бояд расид ва ба он посухи муносиб дод, то дар роҳи расидан ба рифоъ, тавсеа ва ҳамзамон ташккули як ҳислат ва як тафаккури воҳиди миллӣ ё ба ибораи шоир «якҷаҳт сохтани миллат» ҳамовозӣ ва кумак кунем.

Хирад, – яъне дониш, фаросат, оғай, ҳуш, дарк, зиракӣ, дарёфт ва тадбир, (*Шарофатномаи Мунир*

ӣ

,

Ан

ҷ

уманорои

Носир

ӣ

,

Де

х

худо

) бо усулҳои аслии дунявият мисли илмгарой ва инсонгарой созгорӣ дорад. Бинобар ин, талоши ба ҷойҳои худ бозгардонидани хирад ва озодсозии зехни миллӣ аз ишғоли таърихӣ вазифаи муқаддас аст. Зеро вақте «баҳти араб бар Аҷам ҷира шуд», хирад ва хирадварзӣ ҷойи худро ба ақлонияти динӣ ва тақдирӣ аз пештаиншуда дод. Фард озодиву қобилияти зояндагии фикрӣ ва миллат руҳияву иқтидори ҷаҳонқушоии худро бохт. Аз ин нигоҳ, ҳулосаи муаллиф саҳеҳ ва қобили дарк аст: «Мухтавои ҷаҳонбинӣ ва равандроеро, ки дар ҷомеаи имрӯзаӣ мо тоҷикон, онро дар сатҳҳои гуногун, ба тарзи одӣ «пайравӣ ба фарҳанги бегона» меноманд, падидаи маъмулӣ - ғуломии руҳӣ ва ақидатӣ аст. Ҷизи дигаре нест. Маҳз ҳамин ҳолат, ҳамин ҷаҳонбинӣ мухтавои ғуфтор ва рафторҳои ғуломонаро тавлид, ташвиқ, тарғиб, «асоснок» ва барои мутеъшавӣ ба онҳо истодагариву яқравӣ мекунад».

Ин ҷо суҳанони машҳури нависандаи бузург Лев Толстой ба ёд меояд, ки ғуфтааст: «Бадбахттарин ғулом инсонест, ки хиради худро ба ғуломӣ додааст ва ҷизеро воқеият мепиндорад, ки хирадаш онро қабул надорад».

Акнун дар ин маврид муносибат ба масъалаи мазкур муҳим аст. Бояд эътироф кунем, ки гуломон дар фикри озодӣ нестанд, ин инсонҳои озода ҳастанд, ки гуломонро озод месозанд. Бинобар ин, вазифаи давлати миллӣ дар симои маориф ва барномаи таълим иҷрои ҳамин вазифаи муҳим аст. Мутмаинан, агар давлати Сомониён ҳазор сол пойдор мемонд ва ё давлатҳои дигари миллӣ идома мекарданд, мо ҳоло ба як марҳили дигаре аз гурури миллӣ ва истиклоли фикрӣ расида будем. Ба ин маънӣ дарк, бардошт ва ҳулосаи муаллиф аз иллат ва сайри таърихӣ таҳаввули фикри миллӣ сахех аст:

«Натиҷабардорӣ ва ҳулоса он аст, ки руҳ ва маънавиёти гайримиллӣ натиҷаи ҳолати гуломӣ, адами пуштибони аслӣ – ҳокимияти сиёсии миллати тоҷик дар тули ҳазор сол аст».

Аммо бояд эътироф кунем, ки он чизе дар садсолаҳо шикаста шуда ва зарба хурдааст, то ин ки тармим шавад, роҳи дароз дорад. Яъне заҳмати зиёд меҳоҳад, то дубора, ҳирад ва ҳирадварзӣ, ҷойи таваккал ва тақдирпарастиро бигирад. Дар ҳар сурат, масъалаи муҳим барои мо боз гардонидани ҳирад ва ё бозгашти мо ба ҳирадварзист. Ин вазифаи мукаддаси мактаб аст. Зиёиён ва олимони бояд дар ин масъала ба давлат кумак кунанд.

Масъулият ва бухрони бекифоятӣ

Бидуни шак, мактаб қурраи миллатгудозӣ, шахсиятсозӣ аст. Он ҷӣ мебинем ва он ҷӣ дорем, маҳсули мактаб аст. Тавре муаллиф зикр намудааст, «Дар мамлакат шароити воқеӣ барои рушди маорифи миллӣ, асосан, омода шудааст. Аммо омили инсонӣ, масъулияти мудирӣ дар соҳаи мафкурасозӣ ҷавобгӯи талаботи замониест».

Агарчи дер, аммо бо истифода аз фурсати муносиб, меҳоҳам ба профессори муҳтарам, узви вобастаи АМИТ муҳтарам Саймумин Ятимов барои тавачҷуе, ки ба китоби «Андекҳои дунявӣ дар адабиёти классикӣ тоҷикӣ форс» зоҳир намуданд ва тақризи фарогир, ширкат ва суханронияшон дар муҳокимаи китоб, изҳори сипос ва миннатдорӣ самимӣ муаллифиро изҳор намоям. Маҳз тақриз ва тавсияи мазкур буд, ки китоби «Андекҳои дунявӣ дар адабиёти классикӣ тоҷикӣ форс» мутобиқ ба таъйинот ва рисолати аслии худ таҳия ва ислоҳ шуд.

Инчӯ ба ҷузъиёти нуктаҳои мавриди баҳс дар китоб намерардозам, танҳо бояд гуфт, ки эродҳои профессори муҳтарам дуруст ва усулӣ буданд. Аммо як нуктаеро меҳоҳам

ёдоварӣ намоям, ин аст, ки дар лоихаи аввалияи бархе саҳифаҳои он китоб, ки мавриди муҳокима қарор гирифт, воқеияти тарзи тафаккури ҷомеаи илмӣ ва умуман андешаи дугона дар зехни ҷомеаи мо ба намоиш омада буд. Зеро мо ҳудуди 70 тақриз аз муассисаҳои илмӣ ва донишгоҳҳо (роҷеъ ба муҳтавои ҳар боб то 3 тақриз) гирифтем. Он ҳам баъди ислоҳ ва таҳрир, ки ба ҳайси ҷамоаи гурӯҳи таҳиягар анҷом додем. Ҳеҷ муқарризе ба масъалаи тарзи ҷаҳонбинӣ ва зикри масъалаҳои усулӣ дар китоб изҳори назар накард. Баръакс, муаллифони дар баъзе маврид ба эҳёи дидгоҳи замони Шӯравӣ дар нисбат ба масъала муттаҳам месохтанд.

Бинобар ин, муаллифи муҳтарам вазъиятеро, ки дар таҳияи китобҳои дарсӣ, барномаи таълимӣ ва мушкилро, ки дар ҷаҳонбинии муаллифони ҷой дорад, инчунин сабаб ва омилҳои вазъияти мавҷудро ба тафсил таҳлилу матраҳ намудаанд. Ба он чизе изофа намудан мушкил аст. Ҷойи баҳс ҳам надорад. Факат бояд афзуд, аз нигоҳи осебшиносии маориф ё низоми омӯзишу парваришро ба ин вазъият «бухрони бекифоятӣ» (incompetence crisis) метавон гуфт. Ин як амри табиист, бояд онро эътироф кард, осебшиносӣ намуд ва барои ислоҳи он ирода варзид.

Ба қавли А. Эйнштейн, «бидуни бухрон, озмоишҳои ҷиддӣ пушти сар намешаванд. Ва бухрони аз ҳама воқеӣ бухрони бесалоҳиятӣ аст». Бояд гуфт, ки ин факат мушкили нависандагонӣ китобҳои дарсӣ нест. Ин ба як мушкил барои идораи муассисаҳои маориф, донишгоҳҳо ва муассисаҳои илмӣ низ таъдил шудааст. Яъне мушкил ин ҷо умдатан мушкили адаби қадриҳои шоиста, оғох ва боиродаи миллӣ.

Муаллиф, зимни натиҷагирӣ аз паҷӯиҳои худ роҷеъ ба роҳҳои ҳалли масъала, аз ҷумла таъкид мекунад: «Дар ин раванд олимоне, ки ба навиштани китобҳои дарсӣ ҷалб карда мешаванд, бояд на танҳо донишмандӣ соҳибтаҷриба, дар байни аҳли илм эътирофқардида, ҳамзамон бочасорат, ҳудӯғ, ҳештаншинос, ватанпараст, соҳибтадбири ҳудушносии миллат, руҳбахш, вассофи руҳи тоҷикият, ҳирадситой, масъул, афзояндаи гуруҳ ва ифтихори миллӣ бошанд».

Албатта, мутлақо дуруст аст, вале бояд факат афзуд, ки ҳуҷ мебуд, онҳое низ, ки «ба ҷалби олимони барои навиштани китобҳои дарсӣ машғуланд», яъне масъулини соҳа ҳам донишманд, ҳудӯғ, ҳештаншинос ва ҳирадситойю бо дарки амиқи миллӣ, ҷаҳонбинии илмӣ ва бесалоҳияту бокифоят бошанд. Инҷо масъулият миёни муаллифони ва масъулин баробар тақсим аст, балки бори масъулият ва рисолати масъулони бештар аст.

Бинобар ин, роҳи берунрафт аз ваъзият кумак хоستان ва боварӣ кардан ба кишри боирода, соҳиби андешаи миллӣ, ҷаҳонбинии илмӣ, босалоҳияту бокифоят, шинохтан ва ғумоштани онҳо ба идора ва роҳбари муассисаҳои маориф, барномаҳои таълимӣ ва илмӣ мебошад.

Он ғоҳ метавонем ба тарбияи шоиста ва ба камол расонидани насли ҳудӯғоҳ, миллиандеш, ҳирадғаро ва бокифояту босалоҳият, ки бақои давлати миллӣ ва ояндаи дурахшони миллатро таъмин намояд, умед бибандем ва дар таъбиқи роҳнамоиҳои Паёми Пешвои муаззами миллат сарм бигирем.

Раҳматқарим Давлатов, директори Маркази мероси ҳаттии АМИТ, номзади илмҳои таърих